

BÜNYE TAHLİLİ VE BU TAHLİLİN, CONDİLLAG'IN
TARİH GÖRÜŞÜNE TATBİKİ
(Bilim mantığı denemesi)

NUSRET HIZIR

Felsefe Doçenti

Bünye tahlili nedir?

Her düşünüş sistemi, kavramlarla kurulmuş bir binadır. Matematikte olsun, tabiat bilgilerinde olsun, tarih felsefesinde yahut filoloji teorilerinde olsun, insan düşünüşünün her alanı için bu doğrudur. Düşünüş sisteminin böyle bir bina olduğu, kavramları ve yöntem'i açıkça görünen matematik, -meselâ, türlü geometri sistemleri yahut analitik geometri gibi bir disiplin- hakkında kolayca teslim edilebilir.. Şekilleri matematikten daha az açık görünen sistemlerde de, meselâ Hegel'in tarih felsefesi gibi bir binada da durumun mantık bakımından aynı olduğunu göstermek, bu yazının vazifelerinden biri olacaktır.

Bir düşünüş sisteminin *bünyesini*, temele konan kavramlarla, bu kavramlardan hareket edilerek kurulan mantık binası ve binanın yapısında atılan mantık adımları -yani yöntem teşkil eder.

Demek ki sistemler, birbirinden ayrı iki bakımdan mütalea edilebilirler: Biri, sistemin muhtevasını incelemek, öteki, sistemin şeklini tahlil etmekten ibarettir. Sonuncu, sistemin *bünyesini* tahlil etmek demektir.

Bünye tahlilinden, daha yakın olarak, ne anlamalıyız? Madem ki her sistemin bünyesi, onun temel taşları olan kavramlarla, kavramlardan yapılan mantık binası ve binayı kurmak için gidilen yoldan ibarettir, o halde bünye tahlilinin vazifesi:

- Hangi kavramların temel olarak seçildiğini,
- Kavramlara ne gibi anlamlar verildiğini, yani kavramların nasıl tarif edildiğini,
- Kavramlarla binayı kurmak, için hangi yoldan gidildiğini, yani sistemin kuruluş şemasının ne olduğunu, meydana çıkarmak olacaktır.

Bünye tahlili, mantığın henüz şuurlu bir tarzda işlenmemiş bir bölümüdür. Vakıa, bu gibi tahlillere şurada burada rastlanmaktadır. Meselâ, geometri biliminin kuruluşundan bahsederken, bünye tahlili yapılır. Çünkü geometri, böyle bir tahlil işini kolaylaştıracak du-

ramdadır. Geometrinin belitsel (axiomatique) sistemi, bu bilimin temelinde nelerin bulunduğunu açıkça göstermektedir. Fakat şimdiye kadarki çalışmalar arasında, bünye tahlili sınıfına giren unsurlar, muhteva üzerine yürütülen mütalealarla hemen daima karıştırılmıştır. Başka bir noktada, bu gibi şekil incelemelerinin "manevî ilimler,, denen bilimlere hemen hemen hiç tatbik edilmemiş olması, hattâ tatbik edilemez sanılmasıdır.

Bu sön noktanın kendine hâs bir Önemi vardır.- Matematikle tabiat bilimlerini incelemeye tâbi tutup "manevî ilimler» denen bilimleri bu gibi tahlillerin dışında bırakmanın gerisinde, her iki taraf arasında öz bakımından bir fark, bir uçurum olduğu düşüncesi saklıdır. Halbuki, şimdiye kadarki mühtevasiyle "öz farkı,, kavramı, ancak muhteva üzerine yürütülen mütalealarda işe karışabilir ¹ Mantık bünyesi araştırmaları, bu gibi "öz farkları» karşısında yansız.(neutre); dırlar. Belki, ileride, bu görüş, bir çok sistemlere tatbik edildikten sonra; birbirine irca edilemeyecek iki yahut ikiden fazla sistem grubu elde edilebilir; bu imkân açık bulunmaktadır; ancak, o zaman elde edilecek farklar da öze değil, .dış bünyeye ait kalacaktır.

Demek ki bilimlerin bünyeleri bakımından mütalealarında, düalizme aleyhinde, veya monizme lehinde olmamız, veyahut olamamız, mevzuubahs değildir. Burada teklif etmek istediğimiz inceleme tarzı, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, muhtevayı ilgilendirebilen bu gibi kavramlar karşısında yansızdır.

Bizim, şuurlu olarak tatbikini teklif etmek istediğimiz bünye tahlili:

— Muhtevaya ait her türlü mütaleadan ayrılmış ve ayıklanmış olacak,

— Tabiat bilimi-"manevî ilim,, gibi bir ikiliği hiç gözönünde tutmaksızın, her türlü sisteme tatbik olunabilecektir. Esasen b, a nın tabîi bir sonucudur.

Bünye tahliline dair vereceğimiz misallerde tahlili sonuna kadar götürmeyecek, yalnız tahlilin neler üzerinde yapılacağına işaret edeceğiz. İlk misallerimizi matematikle tabiat bilimlerinden almamızdan, müsbet disiplinlere hâs olan bir yöntemi, sadece "manevî ilimler» alanına tatbik etmek istediğimiz zehabının uyanmamasını ayrıca rica ederiz. Burada, bir alanda mevcut olanı başka bir alana nakil ve tatbik mevzuubahs olmadığı gibi, bünye mütaleası için, muhtevayı ilgilendiren bu gibi farklar esasen yoktur, İlk misallerin müsbet alandan olması bunların daha açık anlaşılabilmesinden ileri gelmektedir.

¹ Belirli kanuniyetlere göre gerçekleşen olayları mütalea eden «tabiat bilimleri» ile, bir defalık olanı, bütün özellikleriyle mütalea eden «tarih bilimleri» ikiliği, yahut XIX unca yüzyılda ileri sürülmüş başka ikilikler, yalnız yöntem üzerine yürütülmüş oldukları iddia olursa da yine muhtevayı ilgilendirirler.

I — Öklid Geometrisi.

— Nokta; çizgi; doğru, kırık, eğri çizgi; açıl... gibi kavramların tesbiti,

— Bunların tariflerinin verilmesi,

-- İçinde, tarifleri verilmiş kavramlar bulunan ve apaçık doğru oldukları *kabul olunan* önermelerin ileri sürülmesi; bunlara belit (axiome) derleri²

— Doğruluğu apaçık görülmiyen yahut öyle kabul edilmeyen önermelerin, belitler yardımıyla isbatı; belitler ve şimdiye kadar isbat edilmiş önermelerin yardımıyla yeni önermelerin isbatı,

— Bir önermeden, hemen sonra gelen önermeye tümdengelim (deduction) le geçilmesi ve böylece bütün geometri binasının sentez yoluyla elde edilmesi.

Bu noktada, bünye tahlilinin vazifelerinden biri de, bütün geometri binasını incelemekle kalmayıp, her geometri dâvasını ayrıca şekil bakımından incelemek - yahut bir geometri dâvası tipi incelemek - ve büyük sistemin içinde birer unsur, olan bu küçük sistemlerin birbirine nasıl bağlı olduğunu göstermektir.

II. — *Sonsuz küçükler (infinitesimal) Hesabı* (temellendirme şekillerinden biri).

— Fonksiyon, değişken, limes kavramlarının tesbiti,

— Bu kavramların tarif edilmesi,

— Limeslere dair bir esas dâvanın isbatı,

— Buraya kadar elde edilenlerin yardımıyla büyüme, sürelilik kavramlarının tesbiti ve tarifi,

— Büyüme ile süreliliğin, fonksiyonlara tatbiki,

— Türev (derivee) ile diferansiyel kavramlarının tesbiti ve tarifi.

— Bundan sonra, *tahlil* yoluyla, sabit bir niceliğin, bir toplamın, bir çarpmanın... türevleri meydana çıkarılmakta ve bütün sistem böylece kurulmaktadır, ilh...

III. — *Devim (kinematik) bahsinin temelleri:*

— Maddesel nokta, devim (hareket), dinlik (sükûnet), devingen (müteharrik), yürünge (mahrek), sürat, tacil mikdan kavramlarının tesbiti,

— Bu kavramların hem muhteva bakımından tarifi, hem de kavramlarla sonsuz küçükler hesabının şekilleri arasında birebir tekabül-ler tesisi,

— Devimin bir kaç sınıfa ayrılması.

— Her sınıf devimin, birebir tekabülle elde edilen matematik şekilde, tahlilî olarak, mütaleâsı ilâh...

² Belit (axiome) ile konut (postulat) arasındaki farkı, - mantık bünyesi bakımından bizce önemi olmadığı için, - gözönünde tutmadık.

Şimdiki misal, hayat bilimlerinden alınmıştır:

IV. — Darwinisme [dar anlamda, yani yalnız tabii ayıklanma (si-lection) olarak].

— Sun'î ayıklanma, değişkenlik (variabilite) kavramlarının tesbiti ve tarifi,

— Elde edilen sonucun tabii hale, bir benzerlik muhakemesiyle teşmili,

— Böylece, ve " hayat için savaş „ kavramının yardımıyla, tabii ayıklama kavramının teşkili; burada temelde kullanılan mefhumların hepsi, bir halden başka bir hale geçişi ifade etmektedir.

V. — Condorcet'nin tarih telâkkisi.

— Terakki, tarihte inkişaf, insanın mükemmelleşme yetisi, kavramlarının tesbiti ve tarifi.

— Elde bulunan tarih malzemesine yukarıki kavramların tatbiki. Bu tatbik işi, hem tümdengelim (deduction anlamında; Condorcet buna " raisonnement „ diyor), hem tümevarım (induction anlamında; Condorcet " faits „ diyor) yöntemleriyle gerçekleştirilmektedir.

— Bu tatbik sonunda şu önermenin doğruluğunun meydana çıkması : " insan yetilerinin gittikçe ilerlemesine sınır çizilmemiştir; insanın mükemmelleşme yetisi gerçekten sonsuzdur; bundan böyle, bu mükemmelleşmenin ileriye doğru yol almasına hiç bir kuvvet ket vurmadiğundan onun sonu, ancak üstünde yaşadığımız dünyanın fizik bakımından altüst olması ile gelebilir „ .

VI. — Hegel'in tarih telâkkisi:

— Tekâmül kavramının tesbiti ve tarifi (insan tarihini, belirli kanunlara göre gerçekleşen bir tekâmül olarak anlamak)

— Yöntem olarak triada şemasının tesbiti; -

— Triada'nın üç kavramının: sav (these), karşı sav (antithese), sentezin - tarifi (diyalektik)

--. Niceliğin (quantite), niteliğe (qualite). kalbolması meselesinin izahı ile triada'nın temellendirilmesi, (nicelikten niteliğe geçişte madde âleminden alınan misallerin benzerlik muhakemesine temel tutulması)

— Tekâmül yolunun triada ile tasviri.

— Tekâmülün, her gerçek alanına tatbiki.

Misaller üzerinde mülâhazalar;

A.— Yukarıdaki altı misali ele alanlar, bunlardan, bilimlerin; daima birtakım kavramları içine alan önermeleri temel olarak kabul edip belirli bir yonteme göre hareket ederek, bütün bilim binasını kurduğunu iddia ettiğimize zahip olabilirler.; Matematik disiplinlerinde bu, gerçekten böyledir; geometride temele konmuş olan belitlerin, üzerine tümdengelim (deduction) yoluyla bütün mekân bilimi binası kurul-

maktadır. Dış âlem bilimleri arasında matematiği en geniş çapta kullanan mekanik de, pek âz sayıda ilkelerden hareket edip bütün gövdesini, bir mantık binası olarak kurmaktadır. Ancak; her disiplinde böyle değildir. Birçok düşünüş sistemleri vardır ki bunlarda, ilk görünüş bu manzarayı göstermez. Onun için, bünye tahlilinin ilk vazifesi, elde bulunan sistemin mantık kuruluşunda ana kavramının ne olduğunu meydana çıkarmak ve kurulma yöntemini, muhteva ile ilgili her türlü karışmalardan temizlemektir. Misal VI 'da Hegel'in sistemi, aynen bizim gösterdiğimiz sırada kurulmuş değildir; ama mantık bünyesi, bizdeki sıradadır. İşte, tahlilci ilkönce bu sırayı meydana çıkarmakla mükelleftir. Demek ki onun ilk vazifelerinden biri, icabında, incelediği sistemin aksiomatik'ini kurmaktır.

B—Altı misali biraz karşılaştırırsak, görürüz ki aralarında, mantık bakımından ilgilendirici büyük farklar yoktur: Hepsinin, temelde kavramları ve tarifleri ve bunlara dayanan birer mantık binası vardır. Bu gerçeği meydana vurmakla önemli bir, sonuç elde etmiş olmayız. Buraya kadarki iş, bünye tahlilinin kaba işidir. Tahlilin asıl verimli olacağını tahmin ettiğimiz safhası ancak ondan sonra başlar.

Bu safhaya giren işler arasında aklımıza gelenleri sıralayalım:

a) Kavramların ve belitlerin nereden geldiği meselesi. Tecrübeden mi geldiği (fizikte olduğu gibi) yahut tecrübeden önce mi teşekkül ettiği (Öklid geometrisinin belitleri-ki bunların nereden geldiği de ayrıca araştırılmaya değer!- yahut Descartes'ci felsefenin doğuştan- innees-fikirleri gibi)

b) Kavramların ve belitlerin sistemde nasıl bir yer tuttuğu; kavramların cinsleri : (meselâ temel kavramlar; yöntemde kullanılan kavramlar)

c) yöntemin asıl seması-hangi yöntemin kullanıldığı; (tümdengilim, tümevarım, benzerlik, istatistik-., gibi)

d) Birkaç yöntemin terkip edilip edilmemiş olması.

e) Bir sistemin içinde başka sistemler bulunup bulunmadığı (bakınız, yukarıda misal I) bir sistemin, daha geniş başka bir sistem içinde talî bir yer tutup tutmadığı; bir sistemin eş mertebeden başka sistemlerle birlikte paralel olarak büyük *bit.*, sistemin içinde bulunup bulunmadığı (Misal: Newton'un, evrensel çekey (Attraction üniverselle) kanunu, Galilei'nin sistemi ile Keplerin gök sistemini içine almaktadır. Yâni:

(x) [b (x) 3 g (x)] ³ şeklinde bir genel içirme (implication generale) dir.

f (x) Galilei, g (x) ise Kepler sistemini göstermektedir. Her ikisi, • paralel olarak Newton genel içermesi içindedir.

³ İfadesi şudur: x-de bütün cisimler merkeze doğru düşerler, tazammun eder: x güneşin etrafında bir ellipse resm eder: bu, bütün x ler için doğrudur.

f) Sistemlerin birbiriyle karşılaştırılması; kavramlarıyla belitleri aynı cinsten olan sistemler karşılaştırılıp bunların yapıları ve yöntemleri arasında ne gibi farklar bulunduğuna işaret edilebilir; yahut da bunun aksi yapılabilir.

g) Sistemlerin şekilleri ile muhtevaları arasında ne gibi ilgiler bulunduğu,

Önemli ihtar:

Matematikten, "tabiat ilimleri,, denen bilimlerden, "manevî ilimler» denen-bilimlerden birer tıp alıp bünye tahlilini tatbik etmek doğru olmaz. Esasen, işin bu kadarı şimdiye kadar vücutta getirilmiştir. Büyük yahut küçük, aslı yahut talî, her türlü düşünüş sistemi, hangi alana ait olursa olsun, ele alınmalı ve sistemler, muhteva bakımından cinsleri ne olursa olsun, tahlile tabi tutulmalıdır. Düşünüş sistemlerinin bütünü, bu mantık işinin malzemesini teşkil etmelidir. Ancak bu tahlillerin sonundadır ki farklar, ayrılıklar, gruplar belirir.

Tabiidir ki, bu araştırmanın gerçekten ve tam verimli olması için birçok sistemin ona tâbi tutulmuş ve araştırılan sistemlerin hiç olmazsa yukanda a-g bakımlarından da incelenmiş olması gerekir. Bununla beraber, tahlilin şimdiye kadar elde edilmiş olan *sonucunun* hemen tatbikine geçerek, görüş tarzımızın meşru olup olmadığını anlatmağa gayret edeceğiz.

* *

Şimdiye kadar elde edilmiş olan sonuç:

Yukanki I-VI misallerimiz, şimdilik aralarında bünye bakımından şu bir tek önemli farkı göstermektedirler.

Sistemlerin bazılarında, t unsurunun kuruluşu bir yapı unsuru olarak konması mevzuubahs olamıyor. Bazılarında ise, t unsuru ya açıkça vardır, yahut bunlar t unsurunu ancak "implicite,, olarak içlerine almaktadırlar. t unsuru; ya kavramın içinde, ya yapıda yahut da yöntemdedir. Değişme, inkişaf, tekâmül, sürat, tacil mikdarı kavramları, t unsuru gözününde tutularak tarif edilmişlerdir; nokta, çizgi, limes kavramlarının içinde t unsuru yoktur.

Tarihin bir devrinde oluş, tabiidir ki, t unsuriyle beraberdir; gezenlerin, yürüngeleri üzerinde güneşin etrafında dönmeleri de, keza; *bahtiyarlık* kavramına (bakınız, aşağıda) t unsuru, esas unsur olarak, girmez.

Tümdengelim (deduction) de t unsuru yoktur; triada'nın başında t unsuru vardır.

İçinde t unsuru, esas itibariyle bulunmayan bir sisteme statik sistem, içinde t unsuru bulunan bir sisteme *kinetik* sistem diyeceğiz.

Bünye tahlili bununla ilk önemli sonucuna varmış oluyor; şimdi sistemleri bu bakımdan mütalea edebiliriz.

Condillac'ın de l'Etude de l'Histoire'ının bünye bakımından tahlili:

Hazırlık: Elimizde bulunan külliyyatın 29 uncu cildini teşkil eden bu kitap, üç bölümden ibarettir.. Bunların birincisi tarih tetkiklerinde hangi esas hakikatlere bağlı kalmamız lâzım geldiğini mütalea etmekte ve bu hakikatlerin eski milletlerle Avrupa modern milletlerine ait tarih olaylarında tatbikini göstermektedir.

İkincisi, hükümdarın bütün kudreti elinde tuttuğu bazı Avrupa devletleri üzerinde mülâhazalar yürütmektedir.

Üçüncüsü, hükümetleri fenalıklarında karar kıldırıp ıslâhata engel olan sebepleri incelemektedir. Bir nevi tarih telâkkisi ifade etmesi dolayısıyla bizi daha ziyade ilgilendiren birinci bölümü ele alacağız.

Tahlil:

Bölüm 1 :Tarihin bir ahlak ve siyasa okulu olduğuna dair bir girişten sonra,

Birinci parça: Cemiyet, ne *kanunsuz yaşiyabilir*, ne de *hâkimsiz*. İnsanları bağliyan bu iki bağı yok edelim, tabiat haline (etat de nature) geri dönerler, medenî (poliçe) olan hiçbir millet yoktur ki kanun ile hâkime karşı istiğna göstermiş olsun, bü fikrin doğruluğunu göstermek için insan misali: Kendimizi müşahede edersek, ihtirasla akıldan tereküp eden tuhaf (bizarre) bir halita olduğumuzu görürüz Her ihtiras kendi isteğini görür ve dînler, çünkü onda *bahtiyarlığı* bulacağını sanır. Akıl ise, hakkaniyetli olmağı emr eder, ve bütün insanların tabiat bakımından eş olduklarından esasta bütün insanların aynı ihtiyaçları olduğunu söyler. Bunun içindir ki her ferd, öteki ferdlerin menfaatlarına hürmet etmelidir. Fakat akıl insana ancak çekingen bir şekilde hitap eder, halbuki ihtiraslar, seslerini yükseltirler. Onun için aklın ihtiraslar karşısında sözünü geçirmesi, oldukça güçtür.

Bundan, cemiyet için çıkan bir ilk sonuç şudur: İnsanlar, ihtiraslarının kuvvetinden, akıllarının zayıflığından ötürü çocuk olduklarından, onları idare edecek kanunlara muhtaçtırlar. Ferd için, ona aklını kullanmasını öğreten mürebbi ne ise, cemiyet için de hâkim (magistrat) odur.

(Burada Gondillac, *magistrat'dan* yalnız kazaya memur *hâkimi* değil, kanunun icrasına memur devlet adamını da anlamaktadır. Onun için Türkçe hâkim kelimesi, müellifteki kavramın yalnız *bir* cephesini vermektedir.)

Kanunların konması, zaten onları tatbik edecek hâkimleri zorunlu kılar.

Sonuç; Birinci hakikat: Kanunlarla hâkimler cemiyet için zorunludurlar.

İkinci parça : Her milletin kanunu olmuştur, fakat milletler arasında pek azı bahtiyar olmuştur. Sebep: Hâkimler, çok kere, cemiyete

tin amacının (müellif, objet diyor), aileleri, müşterek bir menfaat etrafında toplamak olduğunu unutmışlardır. Bu amacın yerine gelmesi için kanunların adaletli olması şarttır; çünkü kanunların adaletsizliği, ferdlerin birbirlerine fenalık etmelerine engel olmak şöyle dursun, tersine olarak bu fenalıklara yardım eder. Adaletli olmanın ölçütü (critarium), *tarafsızlıktır, (impartialite)*

Madem ki insanlar arasında, tabiat bakımından hiçbir fark yoktur, kanunların insanlar arasına farklar koyması tehlikelidir. Yurtdaşların (citoyens) bir kısmını, başka bir kistin lehine feda eden her kanun haksızdır, çünkü taraflıdır. Kanunlar tarafsız olduğu takdirde vatandaşların hem menfaatları, hem haysiyetleri korunmuş olur. Tarihin neresine bakarsak bakalım, kanunların tarafsızlığı yahut taraflılığı, daima bütün iyiliklerin, yahut bütün derdlerin kaynaklarından biri olmuştur. Çünkü *tarafsız* olmak, tabiata *uygun* olmak, yani insanların tabii inkişafına yardım etmek demektir, taraflı olmak ise, tabiata karşı gitmektir.

Sonuç: ikinci hakikat: kanunların adaletli yahut adaletsiz olması, cemiyetin her türlü bahtiyarlığının, yahut bütün derdlerinin başlıca kaynaklarından biridir.

Üçüncü parça: Cemiyetin» tarafsız kanunları olması büyük bir *bahtiyarlıktır*. Ancak, yurtdaşı onlara itaat ettirecek, kuvvetli" hâkimler' (devlet adamları) bulunmazsa, bu bahtiyarlık pek kısa olacaktır. Fakat hâkimin kuvveti belirli bir haddi geçmemelidir. Hâkim haddinden fazla kuvvetli olursa, kanunun boyunduruğunu silkebilir. Bunun olmamasını sağlamak için de" *kuvetin tevzi edilmesi lâzımdır*. Kuvvetlerin tevzii ne şekilde olursa olsun, ancak faydalı olabilir ve onun keyfi bir krallık, mutlak bir aristokratlık, kayıtsız şartsız bir demokratlık gibi, kanunları hiç bir zaman tarafsız olamayacak müfrit şekilli hükümetlere itidal vermemesi imkânsızdır. Tecrübe gösteriyor ki, kuvvetlerin tevzi edilmesinden en ziyâde fayda sağlamış olan milletler, *teşri kudreti bütün millete bırakıp icra kudretini* çokca sayıda hâkimlere vermiş olanlardır. Sonra, hükümet işlerinin iyi işlemesi için, teşri kuvvetinin haddinden fazla da haddinden az da toplanmaması gerektir. Teşri kuvveti fazla toplantı yaparsa, onu idare etmek güçleşir; az toplantı yaparsa, hâkimler, kendilerini mürakabe edecek hiçbir kudretin bulunmadığını sanabilirler.

Sonuç; Üçüncü hakikat : Yurtdaşlar hâkimlere, hâkimler de kanunlara itaat edeceklerdir.

Dördüncü parça: Her millet, başka milletlerden büsbütün ayrılmış olsaydı ve yalnız kendisi ile meşgul olsaydı; milletler arasında aşılmaz engeller bulunsaydı; bütün siyasa, kanunların tarafsızlığı ve hâkimlerin otoritesi ile sağlanmış olurdu. Fakat durumun hiç de öyle olmadığı besbelli.

Tarih bize gösteriyor ki çoğu zaman kötü bir rekabet milletleri ayırmakta, hattâ birbirlerini mahvetmelerine sebep olmaktadır. Bu kadar milletin yok olmasına sebep olmuş olan savaşların başlıca illetleri hırs ve kindir. Onun için siyasette bu ihtirasların kötü tesirlerine karşı tedbir almak gerektir. Bir millet yabancının hırsına karşı kendisini korumak isterse, çok daha zengin olmakla bahtiyar olmayacağını aklına koyması lâzımdır. Lykurgos'un Spartalılara verdiği Eflâtonun, eserlerinde tekrar ettiği şu öğüdü gözönünden kaçırmayalım:

"Zenginliğimiz, servetimiz, komşularımızın hırsını uyandıracak kıratla olmasın!.,,

Sonuç: Dördüncü hakikat: Bir devlet, yabancıların hırslarına karşı kendini korumalıdır.

*Beşinci parça:*Derler ki devletler tıpkı ferdler gibi bir gençlik, bir olgunluk, bir de ihtiyarlık devresi geçirirler. Üzerinde pek üstünkörü düşünülmüş olan bu fikir bir hakikat diye kabul olunmuştur. İhsanlar şimdi, genel olarak, şuna kanidirler ki, cemiyet, tıpkı onu teşkil eden yurtdaşlar gibi ölümlüdür ve ölümün kaçınılmaz kanunlarına bağlıdır. J-J Rousseau, Contrat Social'da şu pardoks'u müdafaa etmiştir:

"Si Sparte et Rome ont peri, quel etat peut esperer de durer toujours? Si nous voulons former un etablissement durable, ne songeons point â le rendre eternel Pour reussir il ne faut pastenter l'impossible ni se flatter de donner â l'ouvrage des hommes üne solidite que les choses humaines ne comportent pas. ,,

Bu, doğru değildir. Ben, bir ferd olarak, ölüme mahkûmum, çünkü zaman ve yalnız zaman bende hayatın bütün uzuv ve imkânlarını harap. etmektedir, ben ise yenilerini yaratmaktan âcizim. Cemiyet böyle değildir; onun her parçası yeni nesillerin marifetiyle hiç, durmadan tazelenmektedir.. Cemiyette daima, düşünüp taşınmak için ihtiyarlar; icrata geçmek için gençler bulunacaktır. Vakıa her devlette bozulmak ve yok olmak temayülü vardır. Bu temayüle şimdiye kadar hiçbir millet karşı koyamamıştır. Fakat bundan, şimdiye kadar hiçbir milletin elde edemediğini bundan böyle de hiçbir millet elde edemeyecektir, gibi bir çıkarsama (inference)da bulunmağa hakkımız var mıdır? Hayır; bazı devletler ölmüşlerse bunun sebebi, ölümün, her devletin özüne ait bir şey olması değil, kötü hâkimler, kötü siyasacılar, onu kendi hırslarına ve başka reziletlerine kurban etmiş olmalarıdır. Yoksa her devlet sonsuz olarak baka bulabilir. Bunun için de asıl fart, tabiatın bir devlete müsaade ettiği -daha doğrusu elde etmesini emr ettiği- *bahtiyarlıktan* daha fazlasını istememesi, daha fazlasına erişmek için cehitte bulunmamasıdır. İşte, bir devletin hükümetini gün geçtikçe kuvvetlendiren, bu hikmettir. Bir devlet, tabiatın emr ettiği nizamı bozar, itidalini kaybeder, kuvvetini, aklını, erişmiş olduğu *bahtiyarlığı* kötü kullanırsa, daha henüz refah içinde olsa bile, ileride yok olacağı önceden söylenebilir.

O halde siyasanın amacı ne olmalıdır? İhtirastan uzak olmak, varmak istediği ülküyü iyice sınırlandırmak.

Sonuç; Beşinci hakikat: Devletler, tabiatın kendilerine müsaade ettiği- yahut erişmelerini emr ettiği - bahtiyarlıktan daha fazlası peşinde koşmamalıdırlar.

Yukarıda işaret edilen beş ilke her hangi bir cemiyete tatbik olursa o cemiyet bahtiyar olur, sonsuz refah içinde yaşar;

Yani :

- 1 — Bir cemiyetin kanunları, hâkimleri olursa,
 - 2 — Kanunları adaletli olurlarsa,
 - 3 — O cemiyette yurtdaşlar hâkimlere, hakimler kanunlara riayet ederlerse,
 - 4 — Cemiyet, kendisini yabancıların ihtirasına karşı korumasını bilirse,
 - 5 — İhtiraslarını sınırlamasını bilirse,
- O cemiyet için inhitat hattâ ölüm yoktur:

Asıl Tahlil:

Kavramlar şunlardır:

Kanunlar, hâkimler, adaletlilik, vatandaş, itaat, yabancı, ihtiras, sınırlama. Bu kavramların hiç birinin tarifi verilmemektedir; demek ki bunlar halk arasında yayılmış anlamlarında alınmış yahut daha önce verilmiş tarifler açıkca söylenmeden aynen alınmıştır. Yalnız, adaletlilik kavramı, tarafsızlık kavramına mantık bakımından irca ediliyor gibi bir intiba uyandırdığından, bu noktayı incelemek gerekir. Condillac (ikinci parçada) aynen şöyle diyor:

"Â quel signe certain jugera-t-on. de la justice des lois? Â leur impartialite.,,

Demek ki *Justice* kavramı, *imparialite* kavramının muadili olarak görülüyor, *tarafsızlık* kavramı adaletliliğin bir "signe certain'i, emniyetli, kesin bir işareti olarak gösteriliyor. O halde tarafsızlık kavramını, ana kavramlarla *aynı mertebeden* bir kavram olarak onların arasına katmağa hakkımız yoktur. (Muhteva bakımından da böyle olması gerekir. Bir kanunun, belirli bir adalet kavramına göre, tarafsız olarak herkes için adaletsiz olmasına bir engel yoktur.)

t unsuru, kavramların hiç birine açıkça olsun,, içerik (implicite) olsun, girmediğinden, kavramların hepsi *statiktir*.

Sonuç: Kavramlar, anlamları ayrıca tesbit edilmeden alınmış, *ilkel* kavramlardır; bunlar, bünyeleri bakımından *statiktirler*.

Önergeler (propositions): Beş ana hakikatin her biri birer önermedir. Bu önermelerin temel taşlarını yukarıki kavramlar teşkil etmek-

tedir. Bir önermenin *statik* yahut *kinetik* olması, onun içinde bulunan kavramların *statik* yahut *kinetik* olmasına, bir de rabitanın⁴ *statik* yahut *kinetik* olmasına bağlıdır.

Buradaki önermelerin içine başlıca yapı malzemesi olarak giren kavramların *statik* olduğunu görmüştük. Şimdi rabitaları gözden geçirelim (rabitalar, kavramlar arasında da geçebilirler):

Olmak, adaletli olmak, itaat etmek, karşı koymak, tehdit etmek; bunların hiç birinin, açıkça olsun, içerik şekilde olsun, t unsuru ile ilgisi yoktur. O halde hepsi *statiktir*.

Sonuç : Önergeler, - hem kavramları, hem rabitaları statik olduğundan-statiktirler

Önergeler, nasıl teşkil olunmuştur.

Tarihten misaller almıyor ve bu misallere dayanarak, önermeler teşkil ediliyor; yani: az (yahut mahdud) adette olaya bakarak tümevarım yöntemiyle elde ediliyor. O halde, bunların mantık yapısı çürüktür. *Statik* olduklarını meydana çıkardığımız bu beş önermenin, Condillac'ın tarih görüşünde yeri nedir?

Müellif, bunların birer " verite fondamentale „ olduğu üzerinde ısrarla duruyor. Demek ki önermeler birer belit (axiome) tir. Condillac'ın sistemi bu önermelerle, bunların hepsinin tatbikinden ibaret olduğundan, önermelerin hepsinin *birden* tatbiki de mevzuubahs olduğundan, belitlerin hepsi birden, belitsel (axiomatique) bir sistem (- tarih sisteminin içinde bir sistem-) teşkil etmektedir.

Belitsel sistem dediğimiz vakit ne demek istediğimiz üzerinde anlaşmamız gerekir. Bizim, şimdiye ,kadar bilimde görmeğe alıştığımız belitsel sistemlerden, belitler üzerine, tündengelim yöntemiyle kurulmuş binaları anlayorduk. Biz, burada belitsel sistemi daha geniş bir anlamda kavrayoruz. Bir arada ve toplu olarak tatbik edilen her belit topluluğu, bizim için bir belitsel sistemdir. Belitler heyetinden sonra hangi yöntemin tatbik edildiği meselesi, onun aksiyomatik olması meselesinde Önemsizdir.

Condillac'ta bütün tarih olayları, kinetik hiç. bir kavram zaviyesinden mütalea olunmamaktadır Cemiyetler var, yanyana yaşayan ve ölen devletler, milletler var. Bunların hayatından, hatta terakkilerinden bahsolunuyor. Ama hiçbir yerde, her hangi bir kinetik kavram, âmil olarak gösterilmiyor. Yalnız belitsel sistemin her hangi bir cemiyete tatbik edilmesi yahut edilmemesi mevzuubahstir. Bütünü birden bir cemiyete tatbik edilirse o cemiyet bahtiyarlığa varır, sonsuz olarak yaşar; bir kısmı tatbik edilirse, belki bahtiyarlığa varır, ama sonsuz yaşamaz; işte bu kadar. Demek ki cemiyetler de *statik* birer varlık olarak alınmaktadır.

⁴ Eski mantığın copula'sı anlamında alınmamıştır; bir, rabitadan genel olarak önermelerdeki fiilleri anlıyoruz.

Condillac'ta cemiyet (- yahut cemiyetler) in statik, onun - yahut onların bahtiyarlığı ve bekasını sağlamak yolunda "tatbik olunan yöntemin de statik olduğuna bakılırsa bu müellifte bizim görüş zaviyemize göre büsbütün statik bir âlem içinde bulunuyoruz, (âlem kelimesini, sırf bünye üzerine yürütülen mülâhazalar arasında ne kadar yer-siz olduğunu bile bile başka bir kelime bulamadığımız için kullanıyoruz).

Sonuç: Condillac'ın tarih görüşü, şekil bakımından, statik bir belit-sel sistemin, statik bir olaya⁵ tatbikinden ibarettir.

Şimdi, tahlil edilmemiş üç kavram kalıyor; *cemiyet*, *bahtiyarlık* ve *sonsuz yaşamak*. Bunlardan *cemiyet*, hiç açıklanmadan kullanılan bir kavramdır. Cemiyet kâh millet yerine, kâh devlet yerine, kâh her ikisinden ayrı bir kavram olarak - ama ne olarak? - kullanılmaktadır. Henüz XIX uncu yüzyılda - cemiyet kavramını inceleyen XIX ,uncu yüzyılda- bulunmuyoruz/Onun için cemiyet'i Condillacta kavram *olarak* görmemek daha doğru olur. *Bahtiyarlık* ile *sonsuz yaşamak* kavramlarına gelince, bunların da tarifleri verilmiyor. Devletlerin, milletlerin *gayesi* olarak alındığını gördüğümüz bu kavramlar da tarif edilmeksizin, ilkel birer kavram olarak alınmaktadır.

Bibliyografya hakkında:

Düşünüş sistemlerinin mantık bakımından mütaleasında yeni bir tarz teklif etmekte olduğumuzdan, bibliyografyamız tabii olarak zayıf olacaktır. Genel olarak şunu söyleyebiliriz ki, mantık üzerindeki düşüncelerimiz bir bakımdan, Hans Reichenbach'la yıllarca süren birlikte çalışmalarımızın bir verimidir. Bertrand Russell'in, Wittgenstein'in, R. Carnap'ın, Viyana okulunun, Erkenntnis dergisinde yazarların tesirlerini de hatırlatmamız gerektir; ancak, bu tesirler de genel mahiyettedir.

Verdiğimiz 6 misal hakkında bibliyografya vermeği lüzumsuz görüyoruz: bunların hepsi- hattâ Hegel'in tarih görüşü - artık genel kültür alanına, hiç değilse Üniversite tedris programlarına girmiştir. Yalnız Condorcet hakkındaki sözlerimizi, onun «Esquisse d'un tableau historique des progres de l'Esprit humain» inin eski bir basımıyla (Masson et Fils Paris 1822) kontrol ettik.

J - J Rousseau gibi bir yazarı doğrudan doğruya metinlerinden zikrettik ; fakat bu metinler de artık klâsik hazinenin birer rükünleri olduğundan, bibliyografya arasında zikredilmelerine lüzum yoktur, sanıyoruz.

Condillac'tan kullandığımız metin, 31 cildlik şu külliyatın içindedir:

Oeuvres completes de Condillac, revues, corrigies par l'auteur et imprimees sur ses manuscrits autographes à Paris, chez Dufart, imprimeur' libraire, rue des Noyers No 22 - An XI, -1803.

⁵ Olay, burada *Sachverhalt* anlamında, yani en geniş anlamda alınmıştır. Bu bakımdan aşağı yukarı her şey bir olaydır,